

BEVEZETÉS

*Száraz nyelvem kisebzett,
égő fejem zavart.
Elindulok, mint egykor Csoma Sándor,
hogy felkutassak minden magyart.*

(Dsida Jenő)

■

■

E kötetet nem a szoros értelemben vett, kizárólag tudományos kutatási módszerekre alapozott megállapításokra törekvő helytörténeti monográfiák igényességével és teljességével adjuk az olvasó kezébe. *Először* is azért nem, mert napjainkban és körülményeink közepette szinte lehetetlen még az események és történések menetét tárgyilagosan, hiteles adathűséggel, dokumentálva követni és közölni akkor és ott, amikor és ahol egy-két emberöltőn keresztül törvényszerűen meghamisítják, valótlanul mutatják be a körülöttünk és a velünk történt eseményeket, s elhallgatják az igazságot, vagy erőszakkal elnémítják azt, aki kimondaná. *Másodszor* meg azért nem, mert a hatalomtartók és hű kiszolgálóik az őket és múltbeli cselekedeteiket leleplező dokumentumokat elzárják a kíváncsiskodók elől. Sőt meg is semmisítik az igazságot tartalmazó forrásanyagokat, s helyettük hamisakat rögtönöznek, amelyek a kéj- és tömeggyilkosokat nemzeti hőökké, az erkölcs és az emberiség feddhetetlen őreivé és bajnokaivá teszik meg, ártatlanul elveszejtett áldozataikat pedig – minimalizálva számukat – „gonosz, háborús bűnös fenevadakká”, akiknek még meg nem született utódaik is mind egy szálig megöröklik vétkeiket, s törvényen kívül helyeztetnek. Mindezek ellenére erőnk, tudásunk és korlátozott lehetőségeink maximumát adva, a meglévő és hozzáférhető, illetve már publikált dokumentumok felkutatásával és igénybevételével, de főleg a jó szándékú, őszinte, ám behatárolt bizonyítási lehetőséget és értéket biztosító, véges – nem mindig tévedhetetlen – emberi emlékezetre, az események örvénylésében szereplő vagy szem-, illetve fültanú kortársak hitelt érdemlő vallomásaira hagyatkozva kíséreljük meg bemutatni a hosszú évszázadokon át itt, egymás mellett, békés egyetértésben, sokszor közös érdekeiket és céljaikat együttes erővel és akarattal megvalósító, máskor meg egymás ellen kegyetlen és véres ellenségeskedést folytató, más-más kulturális, vallási és nyelvi közösséghez tartozó népek múltját és életét, melyeket a múlt század folyamán az immár többször is megismétlődő armány és történelmi igazságtalanság véglegesen a türelmetlenség és kizárólagosság, a végzetes gyűlölet káoszába, az esztelen és a véres leszámolások poklába taszított.

Nem törekszünk a település, Szenttamás teljes történelme minden múltbeli eseményének és kimagaslóbb, jelentősebb egyénisége életének átfogó kutatására, csak annyiban, amennyiben az érinti a magyar–szerb kapcsolatok és konfrontálódások itt, Szenttamáson 1944 őszén kibontakozó és kulmináló etnikai súrlódások, ellentétek, összecsapások és legutóbbi tragédiák gyökereinek megértését. Ha végül is ez elősegíti a két legszámottevőbb szenttamási etnikum, a magyar és a szerb nép nemzeti, vallási és részben még szociális elmentéinek, az egymásnak feszülő indulatok, feszültségek és türelmetlenségek okainak a feltárását és főleg enyhítését, máris elmondhatjuk, érdemes volt a fáradozás, egy hatalmas lépést tettünk a megértés, a megbékélés felé.

Kutatásaink középpontjában nem egy település társadalmi-gazdasági, föld- és néprajzi, történelmi, művelődési és egyéb jellegének és képezének a feltárása állott.

Az a vezérgondolat irányította kutatómunkánkat, hogy a második világháború végéig itt őshonos magyar és sváb (német) etnikum ellen elkövetett népirtás eseményeiről végre-valahára szólni kell. A svábokat ért sérelmekkel azonban csupán érintőlegesen foglalkozhatunk.

Meg kell végre szólaltatni a bő fél évszázadon keresztül fájdalmasan némaságra kárhözott és törvényen kívül helyezett üldözöttek gyermekeit is, hogy utódaik és azok

leszármazottai már ne csak a hóhérok által kitartóan terjesztett ármányból, hanem hiteles, ártatlanul szenvedő kortárs tanúktól is információkhoz jussanak az 1944 végén és 1945 elején történt tragikus eseményekről. Hogy véreik, elődeik nem fegyveres fasiszta rabló- és háborús bűnös gyilkosokként vesztek el az igazság és a törvény jogos palloscsapásai által, hanem ártatlanul lakoltak. Zömük fegyvertelen, kiszolgáltatott szántóvetőként, iparosként vagy éppen vagyontalan bérmunkásként lett embertelen kínzások közepette elveszejtve, jeltelen tömegsírokban elföldelve és feledésre, feledtetésre kárhoztatva csak azért, mert magyar vagy sváb (német) volt.

Figyelmesen lapozgatva e kötet soraiból egy mikroközösség, a szenttamási és Szenttamás környéki magyar élethalálharcok, mérhetetlen szenvedések, illetve kegyetlen vérveszteségek több évszázados történetébe is bepillantást nyerhet a közeli és távolabbi múltunk iránt érdeklődő olvasó. Elsősorban persze a jó fél évszázaddal ezelőtti események fehér foltjainak feltárására helyezzük a hangsúlyt.

Szenttamás magyar lakói azok között voltak, akik a Délvidéken, ezen belül pedig a Sajkás-vidéken a XX. században lezajlott két rettenetes világégésért a legsúlyosabb árat fizették vérben és anyagiakban egyaránt. Szenttamás magyarsága már a XIX. század derekán, 1848–1849-ben is, de 1914 júniusától – mondjuk ki őszintén: napjainkig – vérrel és arannyal fizeti a jogtalanul reá kivetett sarcot. Sarcot, amilyent korábban csak a középkori jog és erkölcs ismert el méltányosnak, s a török hódítók és az őket kísérő tatár és rác rablócsapatok vetettek ki a legyőzött és behódoltatott, fegyverrel terrorizált „hitetlen” népekre. Erről szól az *Előjáték (Száz évvel korábban)* című fejezet.

Amennyire emberileg – a mindennemű kutatómunkához nélkülözhetetlen anyagi támogatás és levéltári kutatási lehetőség biztosítása nélkül – lehetséges, igyekszünk a hiteles történetírás hűvös és tárgyilagos módszereihez igazodva minden egyes meglátásunkban és megállapításunkban a teljes igazságot feltárni és közölni.

Az összekuszált valóságból kell hiteles és maradandó dokumentumot létrehoznunk. Olyat, amely tartósan emlékeztet az 1944 őszén és 1945 elején lezajlott eseményekre, minden egyes feltárható és megnevezhető mártírunkra, de azokra is, akiknek személyazonosságát a véges emberi emlékezet már soha nem lesz képes megállapítani. Esetleg azért, mert ismeretlen helyen és körülmények közt a Délvidék-szerte razziázóknak ugyanolyan áldozataivá lettek, mint a Szenttamáson lemészárolt vidéki sorstársaik, akik között szintén számos, a faluban és környékén elfogott, ismeretlen illetőségű menekült és katona is volt. Meg kell emlékeznünk mindannyiukról, mert az őket sújtó végzet még szegyenbélyeget is égetett a homlokukra, a délvidéki magyar népcsoport tagjaiéra kollektívan. E sors mint kígyóbüvölet bénítja a szenttamási magyarság kezdeményező-, vállalkozó- és cselekvőképességét. Beléfojtja még az ahhoz való bátorságot is, hogy méltatlankodásának adjon hangot. Nemzeti öntudata mind szorosabb korlátok közé préselődik, emberi és kisebbségi jogai folyton csorbulnak. Gazdasági ereje egyre gyöngül, a teljes kisémmizése felé tart. Vallási, nemzeti, kulturális és történelmi örökségéből és intézményeiből egyre jobban kiforgatják, műalkotásai és emlékművei, vallási és nemzeti kegyhelyei lassan megsemmisülnek. Politikai és gazdasági esélyei és lehetőségei semmivé lesznek.

A bő fél évszázad előtti szenttamási exodus következményeire csak a becsületes, jó akaratú, igazságszerető, megbocsátásra és bocsánatkérésre egyaránt képes, toleránsabb generáció tud majd közös és őszinte egyetértésben fátylat borítani. Természetesen az ártatlan áldozatok azonosításával és rehabilitálásával, továbbá a rájuk való közös megemlékezésekkel. Végül, de nem utolsósorban, gyilkosaik nemzetiségi hovatartozástól független megnevezésével és elmarasztalásával.

Sajnos őszinte egyetértésről a győztes államalkotók mindmáig hallani sem akarnak.

A szenttamási magyarság kálváriájának kezdetét egyesek 1848–1849-re, mások 1918-ra teszik. Valójában a történelem jóval több és régebbi, de újabb keletű állomását is ismeri az itt élő magyarság szenvedésekkel, megpróbáltatásokkal és vérvesztésekkel teli küzdelmének és a szerbekkel együtt más idegen hódítók, de sokkal gyakrabban egymás ellen vívott élethalálharcának. Már Dózsa parasztlázadásától, a Rákóczi-, majd az 1848–1849-es szabadságharcokon át 1944–1945-ig, sőt a küzdelem bizonyos formáiban tart egészen napjainkig.

Minden elfogulatlan helyzetismerőnek meg kell állapítania, hogy a délvidéki magyarság kisebbségi sorsa – kisebb létszámából és nagyobb elszórtóságából eredően – mindig jóval súlyosabb volt, mint az erdélyieké vagy a felvidékieké. A Délvidéken belül pedig – a Sajkásvidék magyarsága mellett – a szenttamásiak vesztesége volt számárányukhoz viszonyítva a legnagyobb. 1944 utolsó három hónapjában például – de főleg októbere utolsó harma-



A több száz 1944–1945-ös ártatlan magyar áldozatra való háború utáni első megemlékezés előkészítése során állított még szerény fakereszt a szenttamási római katolikus magyar temető keresztjének tövében (Ternovác István felvétele a szerző gyűjteményéből)

dában és novembere elején – Szenttamáson minden harmadik meglett magyar, ezen belül minden családtartásra képes férfiembert, de feltűnően nagyszámú asszonyt, sőt gyermeket is halálba küldtek.

A természetesnek és mindenekfelett szükségesnek tartott magyar összetartás és egység Szenttamáson talán soha nem is létezett úgy, mint például Temerinben és általában a szórványmagyarság falvaiban. Ez annak tulajdonítható, hogy az itt élő magyar etnikum már létfenntartását illetően is sokkal kiszolgáltatottabb volt, mint más, többségi magyar településeken. Gazdasági ereje és általános műveltségi színvonala lényegesen alatta volt mind a gazdag szenttamási szerb és német, mind általában a más, többségi magyar községek lakosságáénak. Ez az áldatlan állapot abból következett, hogy a település szántóföldjeinek mintegy 90 százaléka az összlakosság akkor mintegy felét kitevő szerb etnikum tulajdonát képezte. Szerb, kisebb részben német kézben volt a nagy- és a kisipar, valamint a kereskedelem is. Más, magyarok által is lakott délvidéki településekkel ellentétben a szenttamási magyarság jelentős többsége – mintegy 90 százaléka – vagyontalan vagy csak kis családi házzal és kerttel rendelkezett, családját többnyire mezőgazdasági idénymunkából, illetve napszámából tartotta el. A szenttamási magyar etnikum nagy része így minden téren ki volt szolgáltatva szerb (illetve német, esetleg zsidó) munkáltatói jóakarátának nemcsak a királyi Jugoszlávia, hanem még a magyar uralmúnak mondott korábbi Monarchia idejében és az úgynevezett Horthy-korszakban is, egészen a bolsevista „felszabadításig”.

Nagyon csekély volt a szenttamási magyar értelmiségiek száma is. Ami volt, annak legtöbbje „behozatali”, vidékről „államilag idevezényelt” vagy önként jött tisztviselő és egyéb értelmiségi. A két keze munkájából számos gyermekét eltartó, főleg napszamos vagy béres magyar embernek nem volt meg az anyagi lehetősége még a tehetségesebb gyermekei taníttatására sem, hacsak az egyház magára nem vállalta ezek papnövendékként való iskoláztatását. A Monarchia más részeiből verbuvált és idevezényelt magyar hivatalnokok, tanítók és egyéb szabadfoglalkozású egyének viszont – gyökereik itt nem lévén – 1918 sorsfordító novemberében és 1944 végzetes és gyászos utolsó hónapjaiban részben önként, de zömével a megszálló szerb katonai parancsnokság és az új hatalmi szervek által kényszerítve, vagy szerb polgártársaik fenyegetéseitől megfélemlítve hagyták el családjukkal együtt Szenttamást. Ez aztán csak nagy keservesen és sokára tudott soraiból kinevelni egynéhány politikailag képzetebb értelmiségit, ám ezek legtöbbje nem merte felvállalni közössége érdekképviseletét.

Szenttamáson, 2007. február 2-án

ELŐJÁTÉK

■

■

BEVEZETŐ SOROK

Jókai Mór történelmi eseményt dolgoz fel a rá jellemző romantikus-nemzeti stílusban. Vad és véres történet. Nem vadabb és nem véresebb, mint amilyen a valóságban lejátszódott Szenttamáson akkor, amikor a szerb fejedelemség és a bécsi császári udvar uszítására a határ-őrvidék szerb fegyveresei szembefordultak a magyar negyvennyolccal. Hasonló események játszódtak le akkor szinte az egész Délvidéken.

Az eseményeket eltérően ítélik meg a magyar és a szerb történetírók, egy dolog azonban kétségtelen, hogy Szerbia beavatkozott a magyarországi eseményekbe a saját ott élő nemzettestvérei mellett.

Az 1867-es kiegyezés után, amikor a délvidéki szerbségtől a bécsi udvar megvonta a korábban a magyar állam rovására adott privilégiumokat, elterjedt a meglehetősen pontos ítélet: a szerbség azt kapta a császári udvartól jutalmul, amit a magyarság büntetésül.

Matuska Márton



Szenttamási látkép a XX. század első feléből (A szerző gyűjteményéből)

■

■

SZÁZ ÉVVEL KORÁBBAN

*Mennyi jó ember nincs, aki volt,
s mennyi nem bánná,
ha nem volna, aki megmaradt.*

Szenttamási György

Elbeszélés 1848–49-ből Jókai Mórtól

*(Írva volt 1850-ben; de az akkori sajtóviszonyok között
nem jelenhetett meg.)*

Rettenetes korszak volt ez! Őrizzen meg bennünket az Isten, s ha bűneinkért volt ránk mérve, őrizzük meg mi magunk hazánkat ily szomorú esztendőnek visszatérésétől, s ha elregéltük az ijesztő példát, hirdessük utána a kiengesztelő szeretetet egymás között.

I.

Szenttamás fölött fekete volt az ég. Egy csillag sem ragyogott.

Emberek, kik tíz emberöltő időn át egy város lakosai voltak, kik egymás mellé építék házaikat, kik jó barátságban öszültek meg egy fedél alatt, kiket vérség, rokonság, hála, kötelesség fűzött egymáshoz, kik megszoktak együtt érezni bánatot, örömet, kik együtt imádkoztak esőért, napfényért, együtt takarították be a mezőről az isten áldását: egymás mellett harcoltak, vézettek, mikor közös ellenség ellen kellett védelmezni a közös hazát: – egyszerre, mint egy pokoli szellem leheletétől megtébolyodva, elkezdtek egymásnak vesztére összeesküdni, és véres gyűlölettel szítták tele lelküket azok iránt, kik nem vétettek ellenük soha. ...Szent Eustach¹ napja volt. Az óhitűek templomba gyülekeztek, mint mondák: Isten tiszteletére. De benn nem hangzott az isten beszéde, nem szóltak az orgona sípjai, vad férfihang beszélt nagy kegyetlenül szörnyen eljövendő dolgokat, s hangzott utána rémes ritmusokban a hadizenő davoria.²

A város többi népe nyugton volt. A lakosok, kik látták az itt-ott kivilágított ablakokat s a templomba siető mogorva népet, mondák egymás közt: nagy ünnepük van a görögöknek ma, s tovább nem törődtek vele: elmentek alunni.

Éjfél felé megkondult a vészharang. A templom ajtaja megnyílt, s kezdődött az ünnep.

Vad ordítással rohant a fanatizált nép alvó szomszédjai házára, s mintha rég rejtegetett bosszút kellene megtorolnia, oly elkeseredéssel és dühvel gyilkolt le mindenkit, akinek ablakában gyertyavilág nem égett.

Ezzel különböztették meg házaikat a többiekétől a szerbek, nehogy félreismerésből egymás háza népét koncolják le.

¹ Ladó János *Magyar utónévkönyv* című műve szerint Eusztách. Névnapi nap április 14-ét és szeptember 20-át jelöli meg.

² Davoria. Tivornya. Az *Idegen szavak szótára* szerint: „Zürzavaros, zajos, részeg éneklés”.

Pár óra alatt a magyar lakosság nagy része legyilkoltatott, csak egy kis csapatnak sikerült a mocsárokon keresztül, hirtelen szekerekre vergődve, megmenekülhetni. Azokat is sokáig üldözték, s mikor már a városban elcsendesedett a zaj, elnémult a harangszó, még akkor is lehetett hallani a mocsárok közül kétségbeesett sikoltásokat a sötét éjben.

Elhangzottak azok is. Nem jajgatott senki többé. A kivilágított város több helyein zeneszót lehet hallani s a táncolók vidám kurjantozásait.

Éjfélt után két óra felé egy szekér döcögött végig a város vásárterén. Benne egy férfi ült. Köpenyébe húzódva s kíváncsi csodálkozással figyelve a szerte kivilágított ablakokra s a kitörő vialom hangjaira.

A szekér megállt a szögletház előtt, a férfi leszállt belőle: tulajdon háza volt ott. Megütözve látja annak az ablakait is kivilágítva, s hallja a belülről kihangzó zenét, a táncdobajt, az ujjongatást.

Kocsijával, míg idáig jött, több helyen az útban heverő embereket kellett kikerülnie. Gondolta: ej de vig nap lehet ez ma! mennyi részeg ember a földön! – Azok halottak voltak.

Odalopózék ablakához, csodás aggodalommal eltelve – s amint benéz kémlő szemekkel, egy csoport ismerős arcot lát meg a szobában, kik az ő kancsójából nagy danolás közt isznak, s oly dühvel járják a táncot, mintha mind örültek volnának, s kályhapadkán fújja a guszlicás a hozzávaló zenét. Mind régi ismerősei ezek a városból.

Az ember, nem tudva, mi történt itt távolléte alatt, azt hitte, hogy álmodik.

Majd egy asszonyi alak kezdett szemébe tűnni, ki a zsbongó csoport között kézről kézre járt, szilaj jókedvvel, osztva bort és csókot mindenkinek, táncolt valamennyivel, s beledanolt nevetve, kacagva, ujjongva a vad karénekbé.

A jövevény sokáig nem bírt ráismerni ez asszonyra. Tulajdon felesége volt az.

– Megálljatok! – ordítá, betörve a háza ajtaján, a boszorkányszombat közepébe. Maga sem tudta, mit cselekszik, s mi lesz annak a vége, amit most tesz. – Mit csináltok itt? – ordítá magánkívíül.

A meglepett vigadók az első pillanatban szétugrottak arca elől. A legszilajabbak is elsápadtak, midőn közöttük halálfehér arccal megállt, s nem mertek hozzá közelíteni.

Bántatlanul ment egész odáig, ahol feleségét látta. Szép piros arcú, fekete hajú, tűzszemű asszony volt az: kinek arcán az idéetlen vígság kővé meredt a rögtöni rémülettől.

A férj öldöklő tekintettel nézett az asszony szemébe.

– Le, térdre előttem!

Az asszony nem mozdult.

– Térdre, nyomorult! – ordítá a férj, s ököllel úgy sújtá meg a némbert, hogy az földre bukott előtte.

– Megállj, kutya! – kiáltanak rá ekkor egyszerre minden oldalról, s tíz kéz ragadta meg szemben és hátulról.

Tusába eredt velük: egynek közülök megragadta a torkát, s el nem ereszté, míg le nem tiporták a földre, oda is magával rántotta, s csak akkor bocsátá el, mikor már megfojtotta.

Ott megkötözték, farkasgúzsba tették, egy szegletbe rúgták, s azután körüle álltak.

– Mit akartok? Mi bajotok velem? – kérde a férfi vértől tajtékozó szájjal, ki még most sem tudta megérteni e rémséges rejtélyt. – Rablók vagytok-e? hogy így bántok velem saját házamban? Szomszédok? Barátok? Komák? Lakostársak?

Ekkor eléje állt egy magas, sötétképű alak, összenőtt szemöldökkel, s felfricskázva a megkötözöttet, azt monda neki:

- Se szomszéd, se barát, se koma, se lakostárs többé. Ellenségek vagyunk!
- Mit vétettem én tinektek, Bazil? – kérde a megkötözött férfi.
- Te nem, semmit. Vétett az ősapád, aki magyar fajt ültetett ebbe a földbe.
- Mit csináltok ti?
- Kitépjük, amit az ősapád ültetett. Szomszédjaid ott hevernek már az utcán.
- Mi kell tőlem? Mit akartok tőlem elvenni?
- Kell nekünk a te házad, a te marhád, a te feleséged, kell nekünk a te földed.
- Óhajtom, hogy jóllakjatok ezzel a földdel minél előbb.
- Most beszélj, mi hírt hoztál Szegedről?
- Hajolj ide hozzám, majd megsúgom.

A sötét szemöldökű odahajolt hozzá, s arra a megkötött ember az arcába köpött, – ez volt a felelet.

- Hah, kutya! – ordíta a meggyalázott; ezért vért fogsz sírni előttem!
- Én? sírni? Azt nem látta még senki. Kínozhattok, elég sokan vagytok hozzá. Véretem megláthatjátok; de könnyemet ugyan nem.

Tanakodtak, hogy mit tegyenek vele. Mindenki ajánlott valami válogatott kínzás-nemet.

– Hagyjátok rám – szólt az első. A testi kínzást kiállja ez. György mester kemény legény. Jól ismerem. Ez a körme alá vert tövistől meg se szisszen. Majd én a szívébe verem a töviseket, s bömbölni fog előttünk, mint a gyerek. – György szomszéd, neked volt egy szép menyecske feleséged. Azt én elcsábítottam. Az én szép szemeimért árult el téged.

- Az neked gyalázat, nem nekem.
- Rokonaid halva vannak mind.
- Jobb nekik az utcán halva feküdni, mit ebben a nyomorult világban élni.
- Vagyonod elpusztult.
- Pusztuljon el, aki elfoglalta!
- Ejha! De mindenre tudsz felelni onnan az üveges hintóból – gúnyolódék Bazil.
- Neked egy szép leányod is volt.

A megkötözött e szóra összecsikorgatá fogait.

– Ha jól tudom, Ilonának hitták – folytatá Bazil, kiszámított kegyetlenséggel vontatva a szót. – Igen szép leány volt. Ugye azt magad is elismered, hogy igen szép volt?

- Vessz el. Mit akarsz?

– Olyan fiatal volt még, és már hat kérője volt neki. – Nem tudott közülök választani: egyik derekabb legény volt, mint a másik. – Mit tehetett szegény? – Feleséged az első aszszonyról maradt lyán sorsába nem szólt bele. – Utóbb is én állítottam hegyére a Kolumbusz tojását. Én férhez adtam a lyánt mind a hathoz. Sajnállok, hogy a menyegzőről elkéstél.

– Verjen meg az Isten mind a két kezével! – ordíta fel kétségbeesetten a megkötözött ember, s arccal a földre veté magát, hogy ne lássák, mily keservesen zokog.

– Emeljétek föl hát – szólt Bazil –, hadd lássuk, hogy sír az, a ki most próbálja először életében. Bömbölj, szomszéd! Te meg, cigány, fújd azt a dudát; hadd sírjon muzsikaszó mellett!

Az ittas emberek gúnyos hahotával táncolták körül az áldozatot, s aki közel ért hozzá, egyet rúgott rajta.

Az nem sírt többé. Behunyta szemeit, összeszorítá ajkait. Túrt hallgatva minden bánatmat, s egy vonás sem rándult meg arcán.

– Most vigyétek innen – parancsolá Bazil. Lökjétek fel a padlásra. Állítsatok őrt eléje. Holnap, ha kijózanodunk, ki fogjuk vallatni. Veszedelmes ember ez. Aztán lóghat. Ma igyuk meg leánya lakodalmát, holnap megisszuk az ő torát. Jó éjszakát, Gyurka szomszéd.

Györgyöt fellökték a padlásra. Az ajtót rázárták, s ezzel otthagyták magára.

Mozdulatlanul feküdt ott a szemét között, se teste, se lelke nem érzett már semmit.

Arra gondolt, hogy akármilyen nagy lesz is kínzatása, a halál majd véget vet mindennek.

Alatta a szobában még sokáig táncoltak, mulattak a lázadók, felhangzott hozzá rikoltozásuk, dobogásuk, s amint szidták a nemzetét, s kacagtak utána, s gúnydalokat énekeltek hazájáról és trágár dalokat a leányáról.

Eröltetni akarta magát, hogy ne hallja, amit hall.

Egyszer úgy tetszék neki, mintha a padlás ablakán, a kiakasztott paprikafüzérek között zörejt hallana.

Odanézett.

Az éji félsötétben látá, hogy valami fehér alak ereszkedik le a szűk nyíláson, s tapogatózva közelít felé.

Rémálom ez vagy kísértetlátás? Alig hallatszott valami lépés hangja.

Az alak susogni kezd, lassú, bágyadt hangon.

– Apám! Apám!

– Ilona!

– Csitt! Ne szólj!

Az ember át akarta szemeivel törni a sötétséget, hogy jobban lásson. A közeledő alak odasimult hozzá, s egy késsel elmetélte a köteleket, amikkel György kezei, lábai össze voltak hurkolva.

– Gyermekem! – rebegé az apa, átölelve gyöngéden reszkető leánya térdeit. – Édes egyetlen leánykám!

– Fussunk innen – pihegá a leány bágyadt hangon. – Az ablakhoz hágcstól támasztottam. Mindenki holtrészeg már odalenn.

Az ember ölébe vette gyermekét, kiemelte a padlásnyíláson, levitte a hágcson, mindig ölében tartva, mindig csókolgatva.

A fal mellett egy eszközben megbotlott. Lehajolt érte. Egy ásó volt. Felvette.

– Jó lesz fegyvernek – monda az apa.

– Jó lesz sírt ásni vele – monda a leány. A ház túlsó oldalán, hol a padlás feljáratához vezető lépcső volt, gajdolt magában az örül állított lázadó.

– Húzódjál a fal mellé – sугá az apa leányának, s az ásót ökölre szorítva a ház szegletéhez közelített. Az ör odafigyelt a neszre; felkelt, odabotorkált. S egy perc múlva kettéhasított koponyával rogyott össze: egy kiáltásra sem maradt ideje.

György elszedte a megölt fegyvereit; aztán ölébe vette leányát, s a kerten keresztül észrevétlenül kimenekült a városból.

A városban minden csendes volt már. Jajkiáltás és diadalmámor elhallgatott. Amaz vérbe, emez borba fulladt. A gyilkolást befejezte a dobzódás. Már a hajnalcsillag is fennragyogott a kitisztult égen.

Se apa, se leány nem szóltak egymáshoz.

Déltájra elértek a legközelebbi faluba.

Györgynek sok jó ismerőse volt. Azt hívé, hogy egyiknél majd otthagyja leányát, míg maga sorsa után indul.

Az ismerősök ijedt arcokkal fogadták mindenütt. Egy sem hagyta őt az ajtaján belépni. Egy sem engedte a háza küszöbén megpihenni. Még egy ital vizet sem mertek neki adni. Kérve kérték, hogy távozzék el minél előbb falujokból.

Nem voltak azok az emberek rosszak, csak gyávák. Félték, hogy ha a lázadók megtudják, hogy ők egy magyar menekültet befogadtak, őket is felperzselik, legyilkolják.

Pedig mégis rájuk került később a sor: nem használt a meghunyászkodás.

György, torkig telve keserűséggel, vevé fel ölébe ismét összetört leányát, s ment tovább a világba.

Hat napig bujdosott tarlókon, ugarföldeken keresztül, zivatarban, rekkenő hőségben; vad gyümölcscsel, nyers törökbúzával tengetve életét, saját terhén kívül gyermekét is többször ölben hordva, mint vezetve.

A hatodik nap érzé, hogy az ölében hordott teher mindig nehezebb lesz, a nyakát ölelő kar nem szorít többé, s az arc, mely vállán fekszik, olyan hideg.

A távolban egy nagy város tornyai kezdtek előtte feltűnni. Az volt Szeged. Fárasztó sietés után délre beért a nagy népes városba.

Éppen zajos népgyűlés volt a vár előtti vásártéren: ezernyi ezer férfi gyülekezett össze, fegyverrel kezében. Egy emelvényről haragos népszónok tartott lelkesítő beszédet a felizgatott sokaságnak.

György odafurakodott a néptömeg közé. A népszónok éppen a rácok kegyetlenkedéseiről beszélt. Nem is lehetett azt mind elhinni.

Többen észrevették a fáradt, porlepte férfit, ki egy halvány, behunyt szemű lyánkával ölében úgy állt meg közöttük, mint egy tébolyodott.

– Honnan jön? – kérdezték.

– Szenttamásról – felelé György.

– Egy férfi Szenttamásról! – hangzott egyszerre szájról szájra a kiáltás. – Lássuk!

Hozzák fel az emelvényre! Beszélje el, mi történt.

A néptömeg utat nyitott előttük, s a két alakot feltették az emelvényre.

Amint a nép meglátta a dúlt arcot, a szenvedések, a kétségbeesés kifejezésével elkínozott vonásain, s vállain azt az elhervadt, fehér arcú gyermeket, tompa, borzadályos zúgás kezdett emelkedni, minőt a tenger hallat szélvész közeledte előtt.

És amidőn a jövevény körülnézett a zúgó néptengeren, arca elkezdett lángba borulni; nem volt ékesen szólásra oktatta; de a pillanatban a bosszúállás lelke szállt le reá kettős tüzes nyelvben, hogy amit mond, a szívbe találjon bele.

Szava tompa volt; rövid mondatokat ejtett. A rémséges éjszakáról, az utcán heverő halottakról, a kiállott kínzásról, de amikor arra került a sor, hogy leányáról beszéljen, ekkor elkezdett a hangja mennydörögni, felkapta kezébe azt az összecsukló termetet, úgy mutatta fel.

„Nézzetek ide, apák! Gondoljatok ártatlan szüzeitekre! Lássátok, mivé tették az én drágámat!”

S csak akkor vette észre, hogy a leány meg van halva.

Addig azt hívé, hogy csak hallgat, mint hallgatott hat nap óta panasztalanul.

– Nézz rám, nézz rám, te drágám! – ordítá az ember holt gyermeke arcát csókjaival árasztva el. – Nyisd ki szemedet! Ébredj fel!

S aztán, hogy nem ébredt fel a leány, az ő szívét is összeszorítá az elviselhetetlen fájdalom, hogy ott az emelvényen összeroskadt.

Nem kellett már több beszéd a népnek. Nem kellett már több szél a tengernek; zajgott ez magától.

„Fegyverre, hazafiak!” – ordítá egy hang; s annak tízezernyi visszhangja támadt. Fegyverre, aki férfi!! – kiáltozák szétrohanva a piacról, s végigfutva az utcákat. E szörnykiáltás zendült végig a város egyik szélétől a másikig, s estig hetvenezernyi férfisereg gyűlt össze fegyveresen: a düh, a bosszúállás lángjával arcaikon; még abban az órában készek voltak indulni Szenttamás ellen.

Ekkor valaki egy szót dobott el a tömeg között. Mi az az egy szó?

Egy tojás csak. De egy óra múlva egy szörnyeteg kelt ki belőle, aki már születésekor embervért szomjazott dajkaság gyanánt.

Valaki azt találta kimondani:

„Hátha azalatt, amíg mi, férfiak mind elmegyünk harcolni, az itt lakó rácok feleségeinket, gyermekeinket leöldösik.”

A szörnyeteg szónak szárnya nőtt.

„Haljanak meg előbb ezek!” Kezdék kiáltozni, vesszenek el, mint testvéreink elvesztek Szenttamáson. Vért véért! Atyafit atyafiért!”

S azzal a néptömeg ádáz haraggal visszafordult önnön városára, s mint a gátat tört folyam, nem hallgatva parancsra, vezényszóra, megrohanta szomszédja hajlékait kikkell hosszú időn át együtt osztott bánatot, örömet s kiknek egyéb vétke nem volt, mint hogy fajrokonai voltak a szenttamási lázadóknak; s amivel azoknak tartozott, megfizette iszonyúképpen ezeknek.

Ugye, borzasztó jelenetek ezek?

S lehetnek emberek, akik ez iszonyatokat megújítani,átkozott nagyravágásuk kielégítésére, újra készek volnának!

II.

György pedig felvette ölébe holt gyermekét, kivitte a nyárfaerdőbe, ott sírt ásott neki egy vén fa tövében, s belefektette egyetlen mindenét a világon.

Nem bírta elszívni, hogy a fekete föld beszennyezze azt a fehér arcot, lombokat tépett le a fehér levelű nyárfabokrokról, azokkal hinté be halottját, így takarta rá a fekete hantokat.

Aztán elővette a kését, hogy felmessen egy nevet a fa kérgére, mely élő fejfája legyen halottjának.

Vágta, vágta a betűket nagy szorgalommal, egészen belemerülve, s mikor készen volt vele, akkor azt vette észre, hogy nem a gyermeke nevét vágta a fa kérgébe, hanem annak a gyilkosát.

És azzal, hogy még akkor is inkább leányának megrontója forgott az eszében, hogy annak a nevét róta fel halottja sírjára, többet mondott, mint amennyit e legszörnyűbb átokesküvés ki bírna fejezni.

Fölkelt, otthagya a sírt: ment tántorogva tovább; be az erdő mélyébe, azután megbánta, hogy oly könnyezetlenül hagyta el gyermeke sírját, s visszafordult, fel akarta azt keresni. A fák oly hasonlók egymáshoz mind az erdőn: sehogy sem talált arra, melynek tövébe leányát elásta, s keresése közben mindig beljebb tévedt az erdőbe; az éj ott lepté, csak ment azután is, maga sem tudta, hova, miért –, de csak ment. Sűrű csalitos buckák közé jutott: a fészkeről felvert madár visítva rebbent meg előtte. Végre egy fagyökérben elbotlott, elesett. Nem volt oka, miért fölkelni, ha egyszer ott feküdt. Letette fejét a földre, jó éjszakát kívánt föld alatt alvó gyermekének és elaludt. S álmodott aztán hosszú álmokat vérben úszó emberekről és égő városokról.

Éjfél lehetett már: a Göncöl rúdja lefele fordult már, amidőn paripák nyerítése veré föl álmából.

Nem messze bokor takarta fekhelyétől két felnyergelt lovat látott, melyek ismerős röhhéggel látszottak egymást üdvözölni, míg a bokrok mögül sírángozó női hangok és biztató erős férfihang volt egymással beszédben, olykor egy gyermek csevegése vegyült közé.

A férfi alacsony, szikár alak, még a csillagsugarban is látszik szemének villogása, hosszú bajusza kétfelé van sodorintva, s fekete nagy haj vállait takarja. Arca sovány, de vonásai erőteljesek, valamint sudár természetének acél izmai. Öltözete a „futó betyároké”. Egy kis fiúgyermeket tart karján, aki lehet három-négyéves, komoly nyájassággal enyelegve véle: a gyermek apjának mondja a férfit, s meg- megölelgeti apró karjaival.

Előtte pedig egy nő áll, paraszt öltözetben, és zokog, köténye szélével törülgeti néha a szemeit.

- Tudsz-e már imádkozni, kisfiam? – kérdé a férfi a térdére ültetett gyermeket.
- Hogy ne tudna? – felelt helyette a nő. Anélkül nem fekszik és nem kel föl.
- Jó ember legyen belőled, kisfiam, – szól a férfi megcsókolva a gyermek arcát. Ne olyan, mint apádból. Esztendőre iskolába küldd már: tanuljon valami jót.
- Megteszem, ha utolsó mindenem ráköltöm is.

– S majd, ha megjön az esze, vidd el innen messze földre, ahol senki sem ismer. Ne tudja meg soha, hogy apja ki volt. Tagadd el előtte a nevemet.

– Kérdezd meg, kisfiam, apádtól, hogy mikor jön el megint kisleányt meglátogatni.

– Nem tudom én azt megmondani, kis cselédem. Rám soha nem virrad fel a nap, hogy azt mondhatnám: ez az én napom ma! Ma itt, holnap tíz mérfölddel odább, s holnapután talán hat lányira a föld alatt, vagy – talán három lányira a föld felett.

– Ugyan ne beszéljen olyanokat! Nézze, a gyermek mindjárt sírva fakad.

– Biz az, fiam, úgy van. A zsványynak nincs kihez imádkozni. A zsvány temetésén nem a diákok énekelnek, hanem a hollók káromognak.

A nő erre elkezdett sírni, a gyermek folytatta: a rabló megcsókolta egymás után mind a kettőt.

– Menjetez most haza, édes cselédjeim: eredj anyáddal, kicsi fiam! Máskor majd hoz apád vásárfiát. De ne mondd senkinek. Aztán áldjon meg az... (gondokozott rajta, hogy kicsoda)... aki engemet ver.

A nő és a gyermek eltávoztak; a rabló felugrott lovára, s kengyelébe felemelkedve sokáig hallgatódzott a gyermeki csevegés ismert hangjaira, még el nem enyésztek az erdő magányában.

Ekkor egy hideg kéz érinté kezét.

Felriadt a rabló, de azért egy kiáltás nélkül fordult oda, hol egy férfit látott lova mellett állni. A paripa eleget jelenté nyerítésével, hogy idegen közelít, de a rabló azt hitte, hogy a távozó gyermeket üdvözli vele, ki annyiszor lovagolt a hátán, kis kezeivel a sörényébe kapaszkodva.

Szenttamási György volt az.

– Ne tarts tőlem, „Sándor”! Ne nyúlj pisztolyodhoz, – monda neki halk, nyugodt hangon. Nem én leszek az, akit életedben először megölsz. – Ismersz engem? – kérde a rabló.

– Híredből. – Tudom, hogy üldöznek; fejedre jutalom van kitűzve. Azt is tudom, hogy feleséged van és szép kicsi fiad, azokat meg szoktad látogatni. Ilyenkor tört vethetnek ellened és megfoghatnak könnyen. A rablókat asszonyköténnyel szokták megfogni.

– Azt látom, hogy te nem akarsz elfogni. Hát mit akarsz velem? Tetszik a mesterségem talán? Fel akarsz csapni zsványynak? Végezd el ott, ahol kezdted. Adok kölcsön egy kötőféket: akaszd fel magad ide a legelső fára. Jobb lesz.

– Nem akarok zsvány lenni. Inkább téged is meg akarlak szabadítani a rabló névtől.

– Eszeden vagy? Tán nem próbáltam én azt eleget? Nem könyörögtem minden törvény előtt, hogy vegye el fejemről büntető kezét, és én megszűnök lenni gazdák pusztulása, utasok félelme. Nem ígértem-e, hogy kitől mit elraboltam, visszatérítem neki? Templomot akartam építeni elátkozott vagyonomból; csak azt engedjék meg, hogy megint emberek között élhessek, napszámmal akarom aztán keresni a kenyereimet. – Nem fogadták ám el. Azt mondták: adós, fizess. Tartozom a nyakammal: az az adósságom. A köteles leányával járok jegybe, az a menyasszonyom. Eredj az utamból, szerencsétlen ember. Kerüld a rosszabbik kezemet. – Még nem vettem elő, még nem öltem embert.

– Kell, hogy ezután ölj. Azzal fogod vétkeidet leróni. Mit sem törvény, sem oltár el nem fogadott, beveszi áldozatodat a harcmező. Ott ellenséget találsz. Annak a vérében a rabló szennyet lemoshatod a kezadról.

Rettenetes szó volt!

– Ne kísérts! – sóhajtja fel a rabló. Ha a harctéren lehetne meghalnom, becsületes halállal!...

– És ha dicsőséget lelnél ott halál helyett... És amikor visszajönnél, a nép, mely eddig erdőről erdőre üldözött, majd egykor koszorúkkal, örömrivallással fogadna. S azután nem kiáltaná utánad senki e szót: „a rablóvezér!”, nem olvasnád a statáriumtáblán a nevedet, hanem olvasnád utána hírlapokban, hites levelekben azt, hogy „hős bajnok”.

– Hagyd abba, ne bolondíts!... Ó, mennyit tudnék tenni! Egy csapatot állítanék ki magam. Mind olyan legényeket, akik komázni szoktak a halállal, akik megtanultak túrni esőt, hideget, akik le nem szállnak a lóról három nap, három éjjel! Ha csatába kerülnének, hősök lennének: most pedig rablók, üldözött vadak.

– Én elmegyek a kormányhoz, és közbocsánatot fogok számotokra kérni.

– Dehát mi közöd neked mihozzánk? Miért akarsz bennünket megszabadítani?

– Azért, hogy ellenségeimet fogyasszam általatok. Engem a lázadók kivertek birtokomból: feleségemet elszerették tőlem, atyámfiat leöldösték, házamba beültek, magam szökve futottam el közülök: – egyetlen leányom az úton az ölemben halt meg. Ma temettem el itt az erdőben. – Ugye, hogyha tégedet rájuk eresztenének, azt vissza tudnád nekik fizetni.

– Maguk pénzével!

– Hiszed-e hát, hogy nem nyugszom meg addig, míg számodra kegyelmet nem hozok: ha te meg a föltételre ráállsz, hogy minden embereddel, akiknek parancsolsz, a lázadókra ronts.

– Ha te nekem utat csinálsz a csatatérig, én teneked utat vágok az ellenségen keresztül a te elhagyott házadig.

– Megteszem, esküszöm, hogy megteszem. Fölmegyek Budára, s elhozom, amit ígértem.

– Hol találalak meg újra?

– Azt nem szoktam megmondani senkinek. Hinni nem szokásom. Ha igazat beszéltél, jöjj a fehértói csárdába, a halasi útban, a széktó mellett. Ott ül a csárdában reggelenként egy vén csikós. A fél keze le van vágva: erről ráismerhetsz. Mutasd neki ezt a pisztolyomat, erről megtudja majd, hogy te vagy az, akire vár. Azután elvezet hozzám. Annyit mondok, hogyha erővel akarná valaki megtudni, hol vagyok, négyfelé hagyná magát vágni, mégsem mondaná ki. Ne haragudjál érte, hogy őrizkedem. Engemet tizenhét év óta üldöznek már, télen-nyáron. Most ereddj békével. Arra jobbra tarts, ha az országútra ki akarsz jutni. Én másfelé megyek.

S ezzel sarkantyúba kapta paripáját; a másikat pányván húzta maga után, hogyha az egyik ki talál dűlni alóla, a másik kéznél legyen, s ügetett, csodálatos ügyességgel az erdő fái és bokrai között; olyan kanyargó futással, mint a fecske repülése, s nemsokára csak a távoli robogás sejteté, merre jár.

[Az elbeszélés további részében azt olvashatjuk, hogy Szenttamási György Budapesten menlevelet szerez a betyároknak, amely szerint minden gonoszágukat megbocsátják, ha beállnak a harcoló magyarok közé. Ezt kalandos úton elvitte Rózsa Sándorhoz, aki egész csapatával a magyar szabadságharcosok oldalára állt.]

Akkor a vezér Györgyhöz fordult.

– Most szólj, mit kívánsz tőlem? Elmondhatod, hogy te vagy az egyetlen ember, aki velem jót tett a világon. Kívánj akármit, megadom.

– Én pedig sokat kívánok, monda György. Vért! Halottakat csinálj nekem: azzal fizetnek engem.

– Öreg pénz! – monda a vezér. – Akkor nem maradok adósod. Mi a neved?

– Nevem – bele van tiporva a sárba. Nevem – be van takarva házam gyalázatával, – el van temetve szegény gyermekemmel. Hanem én magam Szenttamási Györgynek hívom magamat: hogy valahányszor, megszólít valaki, mindannyiszor eszembe jusson, mi volt az, amit elvesztettem, s mi az, amit még vissza kell fizetnem. Szólítsatok engem Szenttamási Györgynek.

– Velünk akarsz-e jönni?

– Még nem! Még nekem sok utam van széles e világon. Öklöket kell még szereznem, amik oda ütnek, ahova én. – Ha átkozott sorsom megtart, a véres napokon, a véres mezőkön találkozni fogunk: addig is a halál angyalai járjanak veletek. Vért kívántam! Sok vért.

S azzal, senkihez sem szólva többet, vette a vándorbotját az ember, s ment tovább, észak felé tartva. Útjait nem vak dühe vezette: kiszámított tervei voltak: öklöket szerezni, amik odavágnak a karddal, ahová ő gondol.

*

[Újabb jókais epizód: Szenttamási felkeresi a Lengyelországban állomásoztatott magyar csapatot, a Lenkey János százados keze alatt levőt, s ráveszi őket, hogy térjenek vissza Magyarországra, álljanak a szabadságharcosok közé, s legyenek segítségére a szenttamáson esett sérelmei megbosszulásánál. A leírt történet szerint Lenkey még mennyasszonyát is otthagya.]

A csapat közepén lovagol Szenttamási György, kezében nemzetiszín zászlót lobogtat a szél: arca örömtől ragyog. Arra gondol, hogy minden lépés közelebb viszi bosszúállása véres oltárához. Ő ellenségének, meggyalázójának haldokló arcát látja maga előtt. A felzavart hullám ismét elsimul, az őserdő elnyeli a futókat, lovaik dübörgése elhangzik az éjben...

A távol bérceken megriad a tárogató kürt, a pásztortüzek piros csillagai ragyognak a hegyoldalokban. A mennyasszony hasztalan vár visszatérő vőlegényére, nászfátyolával törölvén könnyét.

„Előre, előre!...”

III.

Egy év múlt el. Egy szomorú és dicsőséges év.

Szenttamás sáncai közt, az éjjeli őrtűz körül tizenhárom szerb harcos ült dőzsölve; az üres bogrács hirdeté, hogy bőven lakomáztak. Egy közülök a guszlicán valami búsongó népdalt hangoztatott, s mellé énekelt, a sorok végén a többiek is beleénekeltek: messzehangzott az a sík pusztán, mint a kísértetkiáltás.

Messziről a síkon szekérdörgés s vidám ujjongatás. Zsákmányolt szekeret hajtott egypár szerezsán.³ A szekéren egy hordó volt, s eléje két ló fogva.

Az őrszemen tanyázók ujjongva fogadták a portyázókat.

– Mit hoztál, Mirkó?

– Bort, amennyi elég. Tolvaj magyartól vettem el ingyenképpen. Pincéjéből jött: a sötétben el akarta lopni a borát; de elkerítettük. Ekkor a tolvaj a lógós lovára felkapott s elnyargalt előlünk, otthagya a szekerét borostól. Ez aztán a bor!

– Miért nem ütöttétek agyon a gazdáját is, hadd lett volna kifizetve.

– Félig agyon van már ütve. Fél pofája, fél szeme hiányzik: még karja is csak egy van. Csak fele él még a bolondnak, a másik felét eltemette már valahol. Úgy látszik, hogy nem akar egyszerre meghalni.

A harcosok hangos hahotára fakadtak ez ötleten, s a hordót mindjárt ott a szekéren csapra ütötték s megtöltötték belőle vedreiket.

A hordó fenekére pedig krétával ez volt írva: „Köszöntet Szenttamási György.”

Idegen nyelv és betű volt az rájuk nézve, nem értették. A bor jó volt: azt könnyebben értették, ha magyar volt is.

– Éljen a gazdája, amég meg nem öljük! – Így ittak az egészségére a tulajdon borából.

S vígan voltak tőle, daloltak hozzá és táncoltak mellette.

Éjfél tájon az őrszem egy jövevényt pillantott meg. Futva jött a sáncok felé, s amint odaért, összerogyott a fáradságtól.

– Ki vagy? Honnét jössz? Kiáltozának rá a szerbek, látva, hogy parasztgúnyát visel, minőt a föld népe hord azon a vidéken.

– Adjatok valamit innom – hörgé a kifáradt jövevény. – Szökve jövök Szenttamási György körmei közül. Szomjazom pogányul.

– Igyál! Itt a veder. Nyakalj kedvedre, cimborá, s aztán beszélj.

A jövevény fiatal, halványarcú suhanc volt: nagyot ivott a vederből s aztán összeborzongva ismétlé:

– Szenttamási Györgytől menekültem.

– Hallottuk már. Mit nézegetsz hátra? Csak nem jön utánad?

– Ti tán nem hallottátok Szenttamási György nevét? – kérdé félénken széttekingetve a suhanc.

– Most jöttünk Szerbiából; nem ismerjük embereitek nevét; ki az ördög az?

³ Határőrvideki lovas katona.

– Jól nevezed őt ördögnek: nem is lehet az emberteremtés. Veszett volna el, míg meg sem született.

– Beszélj róla; hadd tudjuk, micsodás?

A szökevény beszélt.

– Nem lehet azt röviden elmondani, amit az az ember mível. Nincs egy nyugodt éjszakánk, amióta ennek a nevét meghallottuk. Ha egy nap ugyanazon két helyen esik csatánk, ő mind a kettőn ott van; ott jár, tüzeli, bátorítja a többieket, s nem árt neki semmi golyó.

– Jaj, milyen erős a borotok. Fejem szédül tőle.

– Igyál újra, majd helyreszédül. S aztán beszélj.

– A csatában úgy verekszik, mint egy bősziült bivaly. Éjjel pedig elkóborol lovas portyázóival oda, ahol nem vár senki támadást s ránk gyújtja tíz helyen a falut, s a leégett házak oldalára odairja korommal: „Köszöntet Szenttamási György!” – Jaj, hogy ég a gyomrom! Ne adjatok több bort. Vízet szomjazom.

– Beszélj, milyen az alakja? Ha meglátjuk, fogadom, vége lesz a hírének.

– Fehértemplomnál láttam őt az égő város utcáin tombolni, ölje a menekülőket. Ott a szemem láttára egy égő háztetőről az egész nádboríték rászakadt: azt hittem, no, most ott megégett: és a múlt télen, mikor Szeged előtt táboroztunk, egy csoport magyar átkelt a Tiszán, s rajtunk ütött: ott láttam ismét e rettenetes alakot: fél arca elégve, fél karja levágva, s még a megmaradt karjával is tudott ölteni. – Rám ismert. Valamikor én is ott táncoltam egy éjszakán a házában, a feleségével. – Rámkiáltott: Ismered-e Szenttamási Györgyöt? A vérem fagyni kezdett. Jaj, bár most is inkább fagyna, mint égne. A pokol van bennem.

A többiek is kínokat kezdtek érezni belsejükben. Mutatták a szökevénynek a hordó fenekén ismeretlen betűkkel írt sorokat. Ő tud magyarul, olvassa el.

– Ó, gebedjete meg! Mit adtatok innom? Ide van írva: „Köszöntet Szenttamási György.” Ő mérget adott nekünk.

Képes volt rá. Amit keresztyén és magyar sohasem tett ellenségével: ő azt a fegyvernemet is kitalálta.

A fiatalember összeroskadt és kimúlt szörnyű kínok között. Az életben maradtak dühösen rohantak arra a két társukra, aki a bort hozta nekik: árulóknak tarták őket s lekonzolták, azután elvánszorogtak a sáncok közé, iszonyú kínok között átkozva az életet és a halált.

IV.

Egy éve múlt már, hogy Szenttamás tornyán a kék-fehér-beres zászló lobogott. Sokszor ostromolták a magyarok az erős sáncokat, és mindig sikertelenül.

Ott veszett sok jó vitéz a hosszú táborozásban, s körös-körül elpusztult a környék; de Szenttamás állt, dacolva az ostromlók haragjával.

Egy tavaszi reggel aztán véletlenül váratlanul egy új hadtest jelent meg a hirhedett sáncok előtt, számra alig több a védőseregnél, s annak is nagyobb része nemzetőrhad.

A szerbek ujjongva álltak ki a sáncokra. Ismerték korábbi csatákból a nemzetőröket. Azok számára ott kevés termelt a harci babérokból. Számítottak a bizonyos diadalra ellenségeik felett.

De ám ezek a nemzetőrök nem azon boldog emberek voltak, kik távol nyugodalmas megyékben ősi tűzhelyüket szerető családjukra hagyták hátra, hogy ide jöjjenek háborút látni, kikre, ha visszatérnek, édes örömök s boldog élet hosszú napjai várnak, s akiknek, mikor a csatára trombitálnak, eszükbé jut az otthonhagyott szerető feleség s a csevegő gyermek. – Ezek a bánási menekültek nemzetőrhada voltak, kikre már csak üszkők vártak az ősi lakházak helyén, kínzó emlékek az elmúlt boldogság romjain. – Nem volt közöttük egy, ki valakit ne gyászolna: volt olyan elég, ki egy népes nagy családnak utolsó ivadékát képezte.

Ily keserűséggel átellenben mit érnek a magas sáncok?

Megkezdődött az ütközet, az emberi hang ordítása túlhangzott az ágyúk bömbölésén. Most a családapák ostromolnak, kiknek nincs családjuk többé.

Egy egész zászlóalj csupa meglett férfiakból: egy sincs negyven éven alul, hetvenen túl akármennyi. Ezek nem félnek a haláltól, úgysem sokat várhatnak már az élettől.

Elöl megy egy szörnyű ember, kezében rongyos zászlóval. Arca, teste rongyosabb még mint a zászló: csak fél keze, fél szeme van még. – Mindenét elvette az ellen, kezéből is már csak egyet hagyott meg. Most ezzel az egy kezével megy visszafizetni mindazt, ami ebben a városban rovására van írva.

Meg az a sánc; de a bosszúnak szárnya van oda felrohanni: haláladó az ágyúk tüze, de a bosszúnak nincs szeme azt meglátni.

– Ott a sáncokon túl az én ősi házam! Üszköt neki: égjen porrá! Benne lakik családom gyilkosa! Kardot neki: ott haljon meg. S amint a sáncre felrohan az irtó fegyvertűz közepett, összehozza a véletlen rég keresett ellenfelével.

Az ő csapatja és amazé alig húsz lépésnyire volt egymástól: ők maguk csak egy kard hosszára. Most mind a két fél egyszerre lőtte ki fegyvereit egymásra. A halál kétélű kaszával vágta most a rendet, a sánccárok holttestekkel lett tele, s az elhullottak tetemein át diadallal rohant fel a sáncre a győztes magyar had.

Egyszerre esett el Szenttamási György ellenfelével, ellenséges golyóktól találva.

György félkezével odavánszorgott a haldoklóhoz, s mikor az végső órájában egy kis feszületet vont elő kebléből, hogy azt imádságot rebegő ajkaihoz vigye, kitépte kezéből a keresztet, és elhajítá messzire, fülébe kiáltva: „Ne hallgasson rád az isten!”

Aztán holt ellenfele homlokára téve kezét, felemelkedett a földről, s gyönyörködve nézte, mint pusztítja a tűzláng szülötte városát.

Akkor meglegűlten roskadt össze, keresztülvetve magát ellensége holttetemén s sietett – utána, őt még a másvilágon is üldözni.

Menj vissza sírodba vérivó szörnyeteg; menj vissza aludni, véres emlékezet!
Hadd zöldüljön ki a fű, ahol a mező vérrel volt lefestve. Hadd épüljenek fel a romok. Hadd gyógyítsuk be kapott sebeinket. Hadd férceljük össze tépett rongyainkat.

Mennyi elveszett, mennyit kell visszaszerezni!

Mennyi jó emberünk nincs, aki volt, s mennyien nem bánnák, ha nem volnának többé.

A csaták vitéze, kit a törvény egyszer megkegyelmezett már, újra rablóvá lett s beszenyeyezte diadalait rossz végétével.

A szép huszárkapitány tábornoki rangig vitte, s aztán az örültek házában halt meg, mélán mondogatva: „csak egy pillanatra.” Szép menyasszonya hasztalan várt rá többé.

Csak Szenttamási György boldog: ő jóllakott bosszúval, s most alszik utána.

Ne költjük őt fel; hanem támasszuk fel sírja virágaiból, ami megtart bennünket: – a testvérszeretetet.

V.

SZENTTAMÁSI GYÖRGY

K: PIM Sltsz: 7236 IV/11. H. – töredék.

A tíz folytatásra darabolt szöveg első hét részletét, a teljes anyag jó 70%-át tartalmazza a töredékes kézirat, az „Éljen Magyarország!” szavakig.

A kéziratból meg szeretnénk adni a következő tudnivalókat: harmincöt nagyalakú (170 × 208 mm) oldalt foglal el, az időszaki lapba szánt folytatásos szabdalásban; a PIM birtokába 1910-ben került özv. Hegedűs Sándorné Jókai Jolán ajándékeként. Utolsó – majdnem – harmada valószínűleg lappang.

A Múzeum 1957-es bejegyzése szerint értéke 250 forint.

M: *Igazmondó* c. hetilap 1876-os évfolyamának a 27-től 36-ig egymást követő tíz számában, folytatásokban közölve, a következő részletekben:

27. (július 2-i) sz.: kezdettől az „Ellenségek vagyunk!” mondatvégig (212–13.).

28. (július 9-i) sz.: a „Mit vétettem én...” kezdetű mondatból a „...fegyvertelenül kimentekült a városból.” befejezésűig (220–21.).

29. (július 16-i) sz.: „A városban minden csendes...” indítású mondatból az „...újra készek volnának!” mondatvégig (228–29.).

30. (július 23-i) sz.: a II. fejezet kezdetétől („György pedig felvette ölébe...”) a „Rettenetes szó volt!” végű mondatig (236–37.).

31. (július 30-i) sz.: a „–Ne kísérts!...” párbeszédkezdetűl a „...hogy ismerős közelit” mondatvégig (244–45.).

32. (augusztus 6-i) sz.: a „– Mit hoztatok?...”-kal induló párbeszédűl az „...a mikre felesküdtem” mondatzárásig (252–53).

33. (augusztus 13-i) sz.: „–Az lehetetlen, hogy te...” kezdetű dialógustól az „Éljen Magyarország!” kiáltásig (260–61.).

34. (augusztus 20-i) sz.: „A násznég együtt volt már...” mondattól a „...Ne félj semmit, kapitány” befejezésű mondatig (268–69.).

35. (augusztus 27-i) sz.: „A fiatal huszár elragadta...” – így kezdődik és a „...hadd tudjuk, micsodás?” befejezésű kérdéssel végződik ez a részlet (276.).

36. (szeptember 3-i) sz.: „A szökevény beszélt...” kezdetű mondattól az elbeszélés végéig (284–85.).

Keletkezése (források, minták)

Ez a novella az utolsó, szám szerint negyedik változata annak a történetnek, amely a délvidéki szerb lázadásokkal, a Szenttamás körüli véres harcokkal kapcsolatos.

■

■